

JEL Classification codes: L15, M00, M11

NİCAT MURADZADƏ,
İstanbul Universiteti, bakalavriat.
nicatmuradzada@gmail.com

**YAPONİYA İQTİSADİYYATININ TƏRƏQQİSİNDƏ ÖZƏL
MÜƏSSİSƏLƏRDƏ KEYFİYYƏT NƏZARƏT PROSEDURLARININ ROLU
VƏ NƏTİCƏLƏRİNİN AZƏRBAYCAN İQTİSADİYYATI ÜÇÜN
ÖRNƏKLƏRİ**

Xülasə

Məqalədə Yaponiya iqtisadiyyatının 2-ci dünya müharibəsindən sonrakı iqtisadi durumu lakonik formada verilmiş, yenidənqurma və inkişaf mərhələsində özəl istehsalat müəssisələrində keyfiyyət nəzarət prosedurlarının əhəmiyyəti və onların mahiyyətini təşkil edən metodika “Toyota Motor Corporation” şirkətinin təmsalında analiz edilmişdir. Keyfiyyət nəzarət və Ümumi Keyfiyyət İdarəetməsi anlayışlarının makroiqtisadi göstəricilər üzərindəki təsiri mötəbər mənbələrə istinad edilərək araşdırılmışdır. Qeyd olunan araşdırmanı rəhbər tutaraq Azərbaycanda fəaliyyət göstərən orta həcmli özəl sənaye müəssisələrinin mövcud vəziyyəti təhlil edilmiş və inkişaf etməkdə olan Azərbaycan iqtisadiyyatı üzərindəki təsirləri göstərilmişdir. Son olaraq, qeyd edilən özəl müəssisələrdə keyfiyyət nəzarət və bütövlükdə keyfiyyət idarəetməsi prosedurlarının zəifliyinin Azərbaycanın iqtisadi göstəricilərinin formalaşmasındakı rolu müşahidə edilərək yekunlaşdırılmışdır.

Açar sözlər: keyfiyyət nəzarət, sənayeləşmə, “Toyota Motor Corporation”.

1. Giriş

Tarix boyunca insanlar sonsuz tələbatlarını məhdud mənbələrlə qarşılamaq üçün iqtisad elmindən geniş istifadə etmişlər. Çünki hələ ibtidai insanlardan bu günə qədər istehsalat prosesi dəyişməz üç faktorun (torpaq, kapital və əmək) vəhdəti sayəsində meydana gəlməkdədir. Mahiyyət etibarı ilə insan təbiətinə məxsusi olan fundamental tələbatlar sistemi üzərində qurulmuş və bir çox proseslərin təkanverici qüvvəsi olan iqtisad elmi və iqtisadiyyat daima inkişaf etmiş və hələ də inkişaf etməkdədir. Buna səbəb isə iqtisadiyyatın insanların yaşayışını və həyat sürməsinə təmin etmək zərurətindən yaranmış olmasıdır.

Tarixin müəyyən zaman kəsiklərində cəmiyyətlərin rifah səviyyəsinin yüksəlməsi ilə, yeni bir iqtisadi quruluşun formalaşması müşahidə edilir. Spesifik olaraq, situasiyaları yaxından analiz etsək bunun bir çox bariz nümunələri ilə qarşılaşa bilərik. O cümlədən, müasir iqtisadi nəzəriyyələr sistemi bir neçə əsr insanlar üzərində sınaqdan keçirildikdən sonra meydana gəlmişdir. Məlumdur ki, iqtisad elminin tətbiq sahəsi cəmiyyətdir. Məsələn, çağdaş dünyada inkişaf etmiş ölkələr, istehsal vasitələri üzərində xüsusi mülkiyyətə və maddəyə əsaslanaraq öz əhəlisinin tələbatını qarşılamaqdadır. Sözügedən quruluş orta əsrlərdə mövcud olmuş feodalizmin kəmiyyət və keyfiyyət etibarilə artıq insanların maddi və mənəvi ehtiyaclarını qarşılaya bilməməsindən dolayı meydana gəlmiş və indiki yerini almışdır.

Günümüzdə isə yer kürəsinin sakinləri texnologiya əsrinə ayaq basmış və bu mərhələdə onların ehtiyaclar piramidasında köklü dəyişikliklər baş vermişdir. Belə ki, artan əhali və dəyişən ehtiyacların fonunda müəssisələr özlərinin rəqabətlik potensiallarını maksimallaşdırmaq məqsədiylə unikal məhsul və xidmətlər istehsal etmək üçün bütün maddi mənbələrini səfərbər etmişlər. Bunun təbii nəticəsi olaraq, dünyada baş verən təlatümlü proseslərə rəğmən son illərdə sənaye dinamik inkişaf mərhələsinə qədəm qoymuşdur. Əlavə olaraq, müəssisələr istehsalat prosesinin optimallaşdırması, minimum xammalla maksimum məhsul istehsalı və istehsal prosesində xətlərin aradan qaldırılması məqsədiylə iş prinsiplərində də fundamental dəyişikliyə gedərək keyfiyyət anlayışının mütərəqqi cəhətlərinə elmi-metodiki üsullarla öz xidməti fəaliyyətlərində geniş yer ayırmışlar. Bu məqam səmərəli istehsalat prosesinin təkanverici qüvvəsi olan keyfiyyət proseslərinə olan tələbatı daha da artırmışdır. Xüsusilə istehsalat prosesinin tərkib hissəsinə çevrilən süni zəkanın keyfiyyət nəzarəti həyata keçirməyə başlaması bu sahədə inqilabi bir yenilik kimi qiymətləndirilə bilər. Bu nöqtəyi-nəzərdən özünün iqtisadi fəaliyyətində innovasiyalara söykənməklə keyfiyyəti davamlı artırmağa yönələn sənaye müəssisələrində bariz bir şəkildə yüksək səmərəlilik müşahidə olunur. Məhsuldar sənayə müəssisələrinin iqtisadi fəaliyyətinin fonunda baş verən məhsuldar sənayeləşmə isə makroiqtisadi baxımdan ölkələr üçün daha çox kapital, həmçinin daha çox işçi və daha çox xammal deməkdir.

2. Keyfiyyət və “Keyfiyyət Nəzarət” anlayışları

Keyfiyyət anlayışı isə bütövlükdə bu prosesin fəvqündə dayanan bir məsələdir. Çünki, gəlir əldə etmək məqsədiylə təşəkkül edən istənilən təşkilatın fundamental məqsədi mümkün qədər çox gəlir əldə etmək, istehlakçıların əsas məqsədi isə öz

tələbatlarını mümkün qədər daha yaxşı ödəməkdir. Belə olan halda keyfiyyət hər iki tərəfi qane edən bir məfhumdur.

Nəzərə alsaq ki, istər dövlət istərsə də fərdi olsun, istehsalat prosesi çox mürəkkəb bir iqtisadi mexanizmdir. Bu mexanizmi effektiv bir şəkildə idarə edə biləcək ixtisaslı kadr yetişdirmək isə daha mürəkkəb və zaman tələb edən bir prosesdir. Çağdaş dünyada rəqabətə davamlı və stabil iqtisadiyyat formalaşdırmaq məqsədiylə yatırım edən ölkələr üçün istehsalat sferasında başlanğıc mərhələsində intellektual kapital həlledici rola malikdir. Bu mərhələni adlayan iqtisadiyyatlarda isə ümumi proses kadrlardan deyil mexanizmin özündən asılı olur.

Buna misal olaraq hal-hazırda özünün iqtisadi sabitliyi, maliyyə mənbələrinin çeşidliliyi və inkişaf etmiş infrastrukturunu ilə dünya iqtisadi sistemində mühüm rola malik olan Yaponiyanı göstərmək olar. Belə ki, 2-ci Dünya Müharibəsində özünün bütün mənbələrini səfərbər edərək iştirak etmiş Yaponiyanın demək olar ki, infrastrukturunu və istehsalat müəssisələri müharibənin yekununda yerlə yeksan olmuş, intellektual kapitalının isə əhəmiyyətli bir qismini müharibədə itirmişdir. Bütün bu fəsadların fonunda, müharibə sonrası Yaponiya özünün strateji iqtisadi inkişaf planının ilkin mərhələsində əsas yatırımını ixtisaslı kadr hazırlığına yönəlmiş və bu prosesi müvəffəqiyyətlə idarə etmişdir. Təbii olaraq, kadr hazırlanması prosesi həm dövlət həm də özəl müəssisələrdə inkişafı stimullaşdırmış, müəssisələrin rentabelliğini yüksəltmişdir. Bu dövrdə, müəssisələr gəlirliliyi maksimallaşdırmaq məqsədiylə elmi-texniki araşdırmalara da geniş ehtiyac duymuşdur. Nəzərə almaq lazımdır ki, yuxarıda qeyd edilən kadr hazırlığı prosesi yalnız yerlərdə işçi hazırlığını deyil bütövlükdə bu quruluşun davamlılığını təmin edəcək akademik potensialın da formalaşdırılmasını əhatə edirdi. Bu nöqtəyi-nəzərdən, yuxarıda qeyd olunan ehtiyac, istehsal prosesində yeni elmi yanaşmaların ortaya çıxmasına rəvac vermişdir. Zaman keçdikcə artıq istehsalla məşğul olan sahibkarlar istehsal xərclərini azaltmaqla mədaxili artırmağa meyllənmişdir. Bunun üçün tələb olunan məhsuldarlığı şərtləndirən nəzəriyyələrin mahiyyəti bundan ibarətdir ki, istehsalçı tələbatın həcmi öncədən planlaşdırıb buna müvafiq olaraq istehsalatı təmin etməli və bunun nəticəsinə isə anbar və saxlanılma xərcini minimuma endirərək çox ciddi qənaət edir. Bu strategiya “Pull Strategy” adlanır və “Push Strategy” ilə bir yerdə mövcud sistemdə istifadə olunan iki fundamental strategiyadan birisidir.

Məqalənin irəliləyən qisimlərində Yaponiya iqtisadiyyatının aparıcı şirkətlərindən biri olan “Toyota Motor Corporation”-in keçdiyi inkişaf yolunun təmsalında keyfiyyət konsepsiyasının əhəmiyyəti elmi mənbələrə söykənərək dərinlən təhlil ediləcəkdir. Azərbaycan da kifayət qədər tanınan avtomobil istehsalçısı olan To-

yota, özünün məhsuldarlıq qabiliyyətinə və yeniliklərə adaptasiya xüsusiyyətlərinə görə unikal bir quruluşdur.

3. Üstün keyfiyyət nümunəsi: “Toyota Motor Corporation”

İlk dəfə 1949-cu ildə statistik metodlara söykənən keyfiyyət nəzarət texnikasını tətbiq edən şirkət, bu gün Ümumi Keyfiyyət İdarəetməsi anlayışı altında 28 ölkədə yerləşən 51 müəssisədə özünün istehsal qabiliyyətini müxtəlif metodlarla tənzimləyir, habelə anbarlarından səmərəli bir şəkildə istifadə etməklə xərcləri minimuma endirir [1].

“Toyota Motor Corporation” ilə əlaqədar diqqət cəlbədicə digər bir məqam isə şirkətin idarəetmə və istehsalat keyfiyyətini daha müsbətə meyilləndirən metodika dəyişikliklərinə adaptasiyada çətinlik çəkməməsidir. Bütövlükdə bu strategiya “Kaizen” adlanır. Yapon dilindəki iki kəlimənin (“Kai” və “Zen”) birləşməsindən əmələ gələn ifadə, daha yaxşısı üçün inkişaf mənasına gəlir [2]. Qeyd olunan metod sayəsində şirkət strateji olaraq daima yenilənir və özəl sektorda geniş vüsət almış dəyişiklik üçün inadkarlıq sindromuna qapılmır, əksinə, müsbət dəyişikliyi özünün idarəetmə fəlsəfəsinin əsası olaraq əxz edir. Həmçinin, fəaliyyət göstərdiyi sektora da bu və ya digər şəkildə müsbət təsir göstərərək genişmiqyaslı inkişaf üçün ciddi zəmin yaradır və özəl bir müəssisə iqtisadi tərəqqinin amillərindən birinə çevrilir.

“Toyota Motor Corporation” mahiyyət etibarilə mütərəqqi amilləri özündə ehtiva edən bir çox keyfiyyət nəzarət və keyfiyyət idarəetməsi nəzəriyyələrinin banisi kimi də tanınmaqdadır. Belə ki, əmək və istehsal məhsuldarlığını artırmaq istəyən şirkət rəhbərliyi üçün istehsalat müəssisəsi sözün həqiqi mənasında süni laboratoriya rolunu daşıyır. Hal-hazırda şirkət nəzdində geniş istifadə olunan və Ümumi Keyfiyyət İdarəetməsi anlayışının tərkib hissəsi olan “Lean Manufacturing” konsepsiyası bunun bariz nümunəsidir. Qeyd olunan konsepsiya 90-cı illərin əvvəlində meydana çıxmış və əsasən prosesə izafi xərc yükləyən faktorlardan yayınmaq məqsədiylə tətbiq olunur. Çoxşaxəli biznes əməliyyatları aparan Toyota, keyfiyyəti qorumaqla eyni inkişaf etdirməklə xərclərdən qənaətə məhz bu konsepsiya vasitəsi ilə nail olmuşdur. Qənaətin bu unikal forması “Toyota Motor Corporation”-a bir çox təlatümlü maliyyə böhranından ən az zərərlə çıxmasına imkan yaratmışdır. “Lean Manufacturing” konsepsiyasının tətbiqində bir neçə məqam mühüm rol oynayır:

- **Əməyin optimallaşdırılması:**
 - İstehsalata cəlb olunan işçilərin görəcəkləri iş barədə normaların və təlimatların qəti şəkildə müəyyənləşdirilməsi.
 - İşçilərin prosesə dair bilik və bacarıqlarının tədris və təkmilləşdirmədən keçirilməsi.
 - Xidməti fəaliyyətin adekvat qiymətləndirilməsi və mükafatlandırılması.
- **Prosesin optimallaşdırılması:**
 - Tələbata görə istehsal vasitəsiylə saxlama xərclərinin minimuma endirilməsi.
 - İstehsal prosedurlarının bəsitləşdirilməsi.
 - Daxili kommunikasiya mühitinin formalaşdırılması.
- **İstifadə olunan texnologiyanın optimallaşdırılması:**
 - Texnikanın istehsal xəttinə tam inteqrasiyası.
 - Zəruri komputer proqramlarının texnika və istehsal prosesi ilə uyğunlaşdırılması.
 - Qabaqlayıcı təmir-bərpa tədbirlərinin görülməsi. [3].

4. Keyfiyyətə nəzarət prosedurlarının makroiqtisadi göstəricilər üzərindəki təsirləri

Xronoloji olaraq Yapon iqtisadiyyatının sənayeləşmə mərhələlərini analiz etsək, görürük ki, iri sənaye müəssisələrində keyfiyyətə nəzarət mexanizmlərinin və ümumi keyfiyyət idarəetməsinin intensiv tətbiq olunduğu spesifik tarixlərdə (1950-1980), Yapon iqtisadiyyatı tarixdə nümunəsinə nadir rastlanan bir həddə artım göstərmişdir (%15) [4]. Artım statistikasına əsasən deyə bilərik ki, Ümumi Keyfiyyət İdarəetməsinin ehtiva etdiyi mikroelementlərin (Müştəri yönümlülük, komandanın bütöv bir orqanizm kimi proseslərdə iştirakı, zamanın düzgün idarəedilməsi, mükafatlandırma sisteminin adekvat olması, problemlərə pragmatik yanaşılması, keyfiyyəti hər addımda qorumaqla gələcəyə fokuslaşmaq və s.) [5] makroiqtisadi göstəricilər üzərində çox ciddi təsiri vardır. Bu barədə keyfiyyət mövzusunda mötəbər mənbə hesab olunan Amerikalı alim Edwards Deming-in müvafiq nəzəriyyəsi də mövcuddur. Belə ki, Deming-in Zəncirvari Reaksiya (Demings Chain Reaction) modelinə görə, əgər bir istehsal müəssisəsi ümumi keyfiyyət anlayışını inkişaf etdirmək məqsədiylə kompleks tədbirlər görərsə;

1. Azalan texniki yanlışların, istehsal defektlərinin və gecikmələrin, fonunda xərclər azalacaqdır.
2. Artan keyfiyyət və azalan xərclər təbii olaraq məhsuldarlığı yüksəldəcəkdir.

3. Qalxan məhsuldarlıq firmanın bazara daha keyfiyyətli və aşağı qiymətli məhsulunu təqdim etməklə rəqabətlik bacarığını maksimallaşdıraraq bazar payının artırılmasını təmin edəcəkdir.

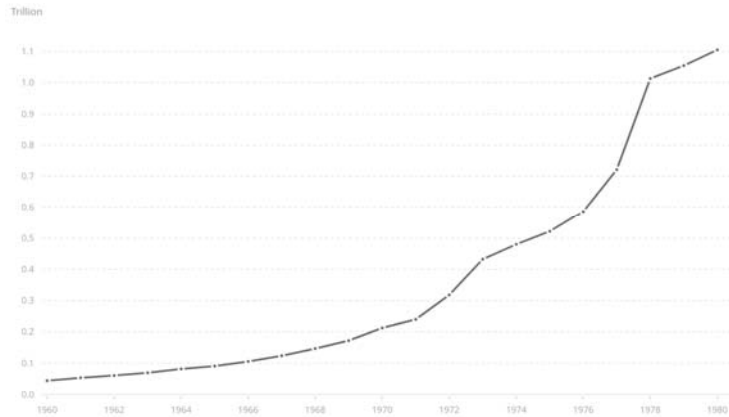
4. Bununla da şirkət öz sahəsində rəqabətə davamlı olacaq və sektorda söz sahibinə çevriləcək.

5. Böyüyən şirkət daha çox kapital cəlb edib biznes əməliyyatlarını şaxələndirərək daha çox iş yeri yaradacaq. [6]

Deming-in metodikasında gözə çarpan ən əsas məqam, müəssisədaxili keyfiyyət prosedurlarının sonda daha çox kapital və daha çox iş yeri (daha çox vergi və daha az işsizlik) yaratmasıdır. Nəticə etibarilə, yuxarıda qeyd olunan metodika, keyfiyyət idarəetməsinin müəssisədaxili bir məsələ olmadığını və son mərhələdə makroiqtisadi göstəricilərə mənfi və ya müsbət təsir etmə potensialına malik mühüm bir anlayış olduğunun bariz sübutudur. Bu baxımdan keyfiyyət idarəetməsinin tətbiqi ayrı-ayrı biznes subyektləri və bütövlükdə, iqtisadiyyat baxımından müstəsna əhəmiyyət kəsb edir.

Aşağıdakı qrafik məsələyə daha konkret yanaşmağa imkan verir. Dünya Bankının məlumat bazasından əldə edilən qrafik onu göstərir ki, Yapon iqtisadiyyatı 1960-1980-ci illər arasında özünün məhsuldarlığını və istehsal potensialını optimallaşdıraraq ÜDM artışı rekord göstəriciyə nail olmuşdur. Qeyd olunan zaman kəsiyinin seçilməsinin xüsusi əhəmiyyəti vardır. Buna səbəb isə həmin mərhələdə müharibə fəsadlarını yeni-yeni aradan qaldıran Yaponiyada yerləşən özəl istehsalat müəssisələrinin mütləq əksəriyyətinin rəhbərliyi uzun müddətli elmi müşahidələrin nəticəsində anlamışlar ki, istehsalatda effektivliyin təkanverici qüvvəsi elmi-texniki metodologiyaya söykənərək prosesin innovativ şəkildə təşkili və idarə olunmasıdır [8]. Bu əhəmiyyətli məqamda onlar özlərinin beynəlxalq bazarlarda rəqabət potensiallarını artırmaq məqsədiylə qeyd olunan metodologiyaların tətbiqi yolunda ciddi əməli addımlar atmışlar. Bunun təbii nəticəsi olaraq istehsal olunan mal və xidmətlərin ciddi artışı fonunda ölkəyə xarici kapital cəlb edərək özlərinin iqtisadi dayaqlarını sağlamlaşdırmağa və iqtisadi artımı davamlılaşdırmağa müyəssər olmuşlar.

Qrafik 1. 1960-1980-ci illər arasında Yaponiyada ÜDM-in artım tempi (trilyon dollarla)

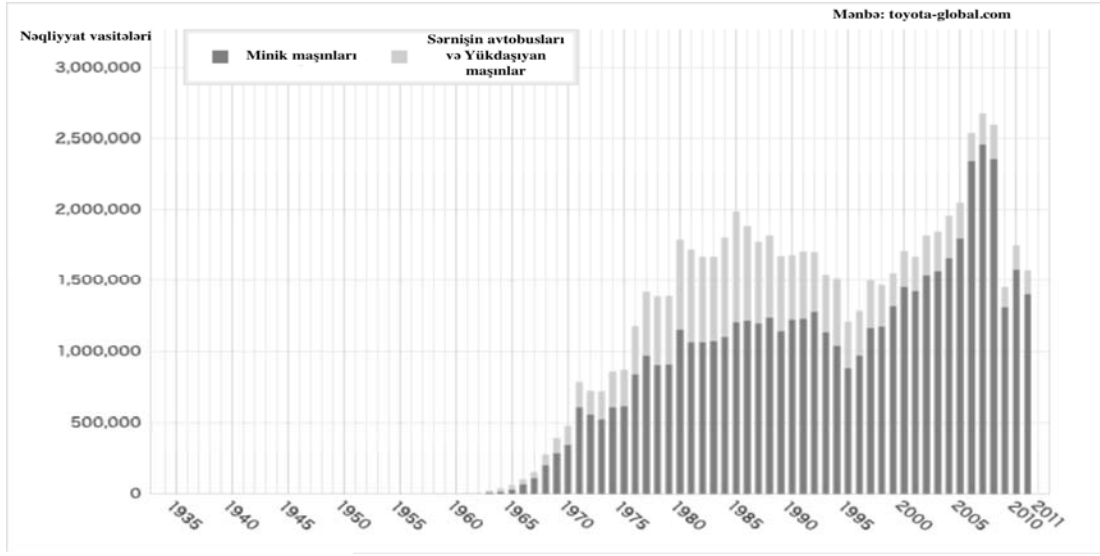
Mənbə: Dünya Bankı

Yapon iqtisadiyyatının daşıyıcı şirkətlərindən biri olan Toyota misalı üzərindən davamlı inkişafı şərtləndirən faktorlar barəsində kifayət qədər mülahizə ortaya qoysaq da bir məqam məxsusudur. Yazının əvvəlində qeyd etdiyim kimi müharibə sonrası Yaponiyada özəl şirkətlər intellektual kapitala çox ciddi əhəmiyyət verərək kifayət qədər yatırım etmişlər. Nəticə etibarilə, ayrı-ayrı şəxslər effektiv istehsalat sistemini formalaşdırmış, bunun təbii nəticəsi olaraq da formalaşdırılan sistem özünü idarə edəcək və yönləndirəcək şəxsləri yetişdirmişdir. Burada bir əhəmiyyətli məsələ vardır ki, onu məqalənin əvvəlində də qeyd etdim. Belə ki, intellektual kapitalın həlledici rol oynaması inkişafda olan ölkələrdə ilkin mərhələ üçün səciyyəvidir. Növbəti mərhələlərdə isə özündə intellektual elementləri ehtiva edən mexanizm bütövlükdə proses və inzibatçılığı təkmil surətdə təmin edir.

Makroiqtisadi göstəricilər üzərində ayrı-ayrı sahibkarlıq subyektlərində keyfiyyətə nəzarət və Ümumi Keyfiyyət İdarəetməsi prosedurlarının əhəmiyyətini Deming-in Zəncirvari Reaksiya modeli (Deming Chain Reaction) vasitəsi ilə qeyd etdim. Nəzərə alsaq ki, sağlam iqtisadiyyat mahiyyət etibarilə istehsal üsullarının fərqləndirilməsi, optimallaşdırılması o cümlədən davamlılaşdırılması xüsusiyyətləridir [7], o zaman deyə bilərik ki, özəl müəssisələrdə istehsal kanallarının fərqləndirilməsi, optimallaşdırılması və rəqabətə davamlılaşdırılması sağlam iqtisadi mühiti şərtləndirən başlıca səbələrdəndir. Bu qəbildən olan örnəklərlə zəngin olan Yapon iqtisadiyyatını müşahidələrimiz səbəbsiz deyildir. Çünki iqtisadi davamlılıq nöqtəyi-nəzərindən biznes ekosistemini müxtəlif vasitələrlə sağlamlaşdıran müharibə sonrası Yaponiya yanaşması inkişaf etməkdə olan və müvafiq istehsal sahələri üzrə tarazlı, dayanıqlı və ixracyönümlü iqtisadi model formalaşdırmaq arzusunda olan ölkələr üçün ideal yanaşmadır. Aşağıdakı qrafikdə “Toyota Motor Corporation” şirkətinin Yaponiyada

yerləşən müəssisələrində istehsal etdiyi və Yaponiyadan ixrac etdiyi minik avtomobilləri, sərnişin avtobusları və yükdaşıyan maşınların sayı illər üzrə verilmişdir. İxrac potensialının özünün pik həddinə çatması isə Qrafik 2-də də görüldüyü kimi əsasən 1960-cı illərdən, yəni keyfiyyət məsələsinin müəssisələrdə prioritetləşməsindən sonra başlamışdır.

Qrafik 2. 1935-2011-ci illər arasında "Toyota Motor Corporation" şirkətinin Yaponiyadan ixrac etdiyi nəqliyyat vasitələri (ədədlə)

Manba: toyota-global.com

5. Azərbaycan Respublikasındakı vəziyyət

Nəzərə alsaq ki, Azərbaycan iqtisadiyyatı da özünün mikro və makro göstəricilərinə görə inkişaf etməkdə olan iqtisadiyyatlar kateqoriyasındadır, bu baxımdan Yapon keyfiyyət idarəetməsi metodikasının müxtəlif üsul və vasitələrlə tətbiq oluna biləcəyi münbət şərait ölkəmizin özəl sektorunda mövcuddur. Lakin, əksər özəl istehsal müəssisələrinin məhsuldarlığı təmin etmək üçün innovativ metodlara (xüsusilə keyfiyyət nəzarət və keyfiyyət idarəetməsi) yönəlməyə istəksizliyi Azərbaycanın istehsal potensialından tam yararlanmağa imkan vermir. Bunun fonunda ölkə sərhədləri daxilində istehsal olunan mal və xidmət miqdarı kəmiyyət və keyfiyyət etibarilə həm daxili bazarı təmin etməyə qadir olmur, həm idxalın artmasına rəvac verərək tədiyyə balansında kəsr yaratmaqla tarazlaşma meyllərinin qarşısını alır, həm də ayrı-ayrı sahibkarlıq subyektlərinin rəqabətə davamlılığını azaldır.

Ölkənin ali təhsil ocaqlarında kifayət qədər hazırlıqlı akademiklər xüsusilə istehsal və iqtisadiyyat üzrə ciddi araşdırmalar ortaya qoysa da bu elmi-texniki bazadan faydalanmaq meylləri göstərməyən sahibkarların sayı çoxluq təşkil edir. Onlar təəssüf ki, daha çox istehsalat prosesini kустar və ənənəvi üsullarla aparmağa can atırlar. Belə olan halda qənaət etdiklərini zənn edən sahibkarlar əslində yalnız öz biznes subyektlərinin fəaliyyətinin davamlılığını təhlükə altında qoymaqla qalmır, bütövlükdə ölkə iqtisadiyyatının rəqabət immunitetinin formalaşmasına öz mənfi təsirini göstərir. Mövzu ilə əlaqədar aşağıdakı kiçik müşahidə eyni tipli yüngül sənaye məhsulları istehsal edən və fəaliyyət müddəti təqribi 7-10 il arasında olan 10 orta həcmli istehsalat müəssisəsinin rəhbərliyinin fəaliyyəti üzərində aparılmış və sorğu ilə yekunlaşdırılmışdır. Onlar keyfiyyət nəzarət və keyfiyyət idarəetməsi prosedurlarını tətbiq etməmələrini, o cümlədən, keyfiyyət mövzusunda hər hansı akademik və ya peşəkar yardım almamalarını əsasən bu 4 faktorla xarakterizə etmişlər:

Cədvəl 1. Keyfiyyətə nəzarət və Keyfiyyət idarəetməsi anlayışlarına seçilmiş özəl müəssisələrin yanaşmaları

Keyfiyyət idarəetməsi mexanizmlərinin iqtisadi səmərəlilik üzərində bir təsiri olmasına inanmır.	%50
Keyfiyyət idarəetməsi mexanizmlərinin tətbiqinin şirkət üçün izafi xərclər yaradacağını düşünür.	%20
Mövcud bazar payını qorumaqla kifayətlənməyi məqbul sayır, keyfiyyət meyarları və keyfiyyətə nəzarət mexanizmləri ilə ümumiyyətlə maraqlanmır	%10
Keyfiyyət idarəetməsi proseslərinin uzun müddətlik olduğunu və bütövlükdə tətbiqinin təşkilati cəhətdən çox çətin olduğunu hesab edir.	%20

Cədvəldən göründüyü kimi sorğuya cəlb olunan özəl müəssisələrdən 60%-i keyfiyyətə nəzarət prosedurlarının əhəmiyyətini tam surətdə qavramır və ya ümumiyyətlə maraqlanmır. Təkcə bu faiz dərəcəsi onu deməyə əsas verir ki, özəl sektorda fəaliyyət göstərən sənaye müəssisələrinin əksəriyyətində prosesi təşkil edən insan resurslarının iqtisadiyyatın əsasını təşkil edən istehsalat prosesi və onun idarəedilməsi barəsindəki məlumat və bilikləri arzuolunan səviyyədə deyildir. Cədvəldə qeyd olunan %20-lik segment isə keyfiyyətə nəzarət mexanizmlərinin müəssisələr üçün izafi xərc yaradacağını düşünür. Məhşur keyfiyyətə nəzarət alimi

Genichi Taguchi qeyd edir ki, xərclərin miqdarı keyfiyyətdən daha önəmlidir, lakin xərcləri minimallaşdırmanın ən yaxşı yolu keyfiyyətdir. Bundan əlavə məlumat üçün qeyd edirəm ki, yuxarıda verilən 10 şirkətdən yalnız 1-i özünün “Mission” (şirkətin quruluş məqsədi) və “Vision” (şirkətin gələcəkdə tutmaq istədiyi mövqe) bəyənətini təqdim etdi. Bu isə ona dəlalət edir ki, şirkətlərin ciddi struktur və təşkilati problemləri vardır və bütövlükdə korporativ strategiyaları yoxdur. Nəzərə almaq lazımdır ki, keyfiyyət konsepsiyası korporativ strategiyanın aparıcı amillərindəndir və bütövlükdə şirkətin davamlı fəaliyyətinin təminatçılarındanır.

6. Nəticə

Mahiyət etibarilə araşdırmada Azərbaycanda özəl sahibkarlıq mühitində keyfiyyətə nəzarət prosedurlarının zəifliyinin ölkə iqtisadiyyatının dinamik artım tempinə göstərdiyi mənfi təsirin fəsadları və onları aradan qaldırma yolları beynəlxalq təcrübəyə əsaslanaraq müxtəlif elmi-metodiki üsullarla təhlil edilmişdir.

Nəticə etibarilə aydınlaşdırılmışdır ki, özünün xarakterinə görə kifayət qədər mürəkkəb bir mexanizm olan istehsal primitiv və ənənəvi yanaşma, bu prosesin nəticəsində istehlakçıya çatacaq məhsulun keyfiyyətində özünü mənfi şəkildə büruzə verir və bütövlükdə yerli istehlakçının Azərbaycan istehsalı olan məhsullara qarşı stereotiplərinin yaranmasına rəvac verir. Bu məqamda hesab edirəm ki, Deming-in Zəncirvari Reaksiya (Demings Chain Reaction) modelini xatırlamaq faydalı olar. Əvvəldə də qeyd etdiyim kimi ölkəmizdə yerləşən ayrı-ayrı özəl sənaye müəssisələrində keyfiyyətə nəzarət və keyfiyyət idarəetməsinə konseptual yanaşmanın olmaması sonda ÜDM üzərində öz mənfi təsirini göstərir. O cümlədən, yaranan vəziyyət əvvəldə də qeyd etdiyim kimi həm də ölkənin ixrac potensialından tam surətdə faydalanmasının qarşısını alır və ölkəyə kapital axınının azalması ilə nəticələnir.

Nəzərə almaq lazımdır ki, ölkənin makroiqtisadi institutları və dövlətin ayrı-ayrı iqtisadi təşkilatları iqtisadi sabitliyi və tərəqqini təmin etmək məqsədiylə qeyri-neft sektorunun inkişafı çərçivəsində istehsal müəssisələrini biznes əməliyyatlarını şaxələndirməyə və “Made in Azerbaijan” brendi altında ixraca təşviq edir [9]. Lakin mövcud vəziyyətdə real sektorun yuxarıda qeyd olunan məsələlərə görə maliyyə durumunun qeyri-stabilliyi, maddi-texniki bazasının zəifliyi, insan resursunun peşəkar bacarıqlarının arzuolunan səviyyədə olmaması dövlətin çağırışlarına adekvat cavab verəcək mal və xidmət istehsalına mane olur.

Araşdırmanın nəticəsi onu göstərir ki, “Toyota Motor Corporation” şirkətinin təmsalında Ümumi Keyfiyyət İdarəetməsi konsepsiyasının ehtiva etdiyi mikroelementlər (Müştəri yönümlülük, komandanın bütöv bir orqanizm kimi proseslərdə iştirakı, zamanın düzgün idarəedilməsi, mükafatlandırma sisteminin adekvat olması, problemlərə pragmatik yanaşılması, keyfiyyəti hər addımda qorumaqla gələcəyə

fokuslaşmaq və s.) Yaponiyada sənayenin inkişafında müstəsna rola malik olmuşdur və olmaqdadır. Bu baxımdan ölkəmizdə də geniş imkanlar vardır. Bütövlükdə prosesin müsbət yöndə inkişafı üçün keyfiyyətə nəzarət prosedurları azərbaycanlı sahibkarlar tərəfindən nəhayət zəruri hesab olunmalı və özlərinin idarəetmə və istehsal fəlsəfələrinin əsasını təşkil etməlidir. Çünki, sağlam biznes ekosistemi formalaşdırmaq üçün iqtisadi cəhətdən fəaliyyətini sağlam təməllər üzərinə quran müəssisələrə çox ciddi ehtiyac vardır.

Ədəbiyyat

1. <https://en.wikipedia.org/wiki/Toyota>
2. Masaaki Imai. Gemba Kaizen, Nobel Akademik Yayıncılık, 2014.
3. <https://www.6sigma.us/six-sigma-articles/understanding-lean-manufacturing-principles/>
4. https://www.toyota-global.com/company/history_of_toyota/75years/text_entering_the_automotive_business/chapter1/section2/item1.html
5. Rafiq Hunaltay. Böhrandan yeni dövrəyə, Alatoran, 2016.
6. Kenyon, George N., Sen, Kabir C. The Perception of Quality Mapping Product and Service Quality to Consumer Perceptions, Springer – Verlag London, 2015.
7. <https://az.wikipedia.org/wiki/İqtisadiyyat>
8. K. Ali Akkemik. Doğu Asya'nın Politik Ekonomisi, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2015.
9. <http://azpromo.az/az/made-in-azerbaijan>

Ниджат Асиф оглы Мурадзаде

Роль и нынешние результаты процедур контроля качества в частных предприятиях на стадии реконструкции и развития экономики Японии после Второй мировой войны являются примерами для экономики Азербайджана.

Резюме

В статье дается лаконичная форма экономики Японии после Второй мировой войны, анализируется значение процедур контроля качества в частных производственных предприятиях на стадии реконструкции и развития и методика составляющая их сущность в лице компании “Toyota Motor Corporation”. Было исследовано со ссылкой на авторитетные источники влияние на макроэкономические показатели понятий контроля качества и Общее Управление Качеством.

Руководствуясь данным исследованием, было проанализировано текущее состояние действующих в Азербайджане средних частных промышленных предприятий и показано их влияние на развивающуюся экономику Азербайджана. Наконец, отмечена и завершена роль слабой процедуры контроля качества и управления качеством в целом на указанных частных предприятиях в формировании экономических показателей Азербайджана.

Ключевые слова: Контроля качества, индустриализация, “Toyota Motor Corporation”, макроэкономика.

Nijat Asif oglu Muradzada

The role of quality control procedures in private enterprises in Japan’s economic development and examples on implications for the Economy of Azerbaijan.

Sammary

This article examines the economic condition of the Japanese economy after World War II in a laconic form, furthermore, analyzing the importance of quality control procedures in private manufacturing enterprises during the reconstruction and development phase, and the essence of methodology that constitutes those concepts, from the perspective of Toyota Motor Corporation. The impact of the concepts of Quality Control and Total Quality Management on macroeconomic indicators has been explored regarding authoritative sources. In the lights of this study, the current situation of medium-sized private industrial enterprises operating in Azerbaijan has been scrutinized and the role in the developing Azerbaijani economy is shown.

The article has been summarized with the analysis of the weakness of Quality Control and Total Quality Management procedures in these private enterprises and the overall effects of these processes on the formation of economic indicators of Azerbaijan.

Key words: Quality control, industrialization, “Toyota Motor Corporation”.

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 06.10.2020

Çapa qəbul olunma tarixi: 01.02.2021

İqtisad elmləri doktoru, professor Natiq Qasimov tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur